

A föld és ennek leányági öröklési rendje Székelyföldön

Amennyiben a napjainkban keletkezett, Székelyfölddel foglalkozó néprajzi szakirodalmat áttekintjük, elég elgondolkodtató összképet kapunk. Annak ellenére, hogy napjainkban a néprajzosok száma jelentősen megnövekedett a Székelyföldön is, továbbra is maradtak olyan kutatási területek, amelyekhez senki nem nyúlt eddig, vagy pedig olyanok, amelyekről az eddigi feldolgozások szegényes képet nyújtottak.

A székelyföldi jogszokások rendszerére például fokozottan helytálló a fenti bevezető észrevétel. Vagyis általánosságban véve szegényesnek tekinthető ezek kutatása, értelmezése. Természetesen ez a téma már azért is rendkívül nehezen kutatható, mivel a székelység jogtörténetéről megjelent kötetek zöme a 19. században vagy a 20. század elején keletkezett, és napjainkban már könyvritkaságnak számít.¹ Gondoljunk Cserei Farkas könyvére, *A magyar és székely asszonyok törvényére*,² Connert magyar és német nyelvű összegzéseire,³ Vargyasi Szolga János kérdésekből és feleletekből álló füzetkéire,⁴ Kilyéni Székely Mihály összefoglalójára,⁵ Lötsey Spielenberg gyűjteményére⁶ vagy a névtelenség mögé bújó jogászok *Törvényes dolgokról* szóló ismertetőjére.⁷ De még a huszadik század legalaposabb székely jogtörténetei, Bónis György *Magyar jog – székely jog* című műve⁸ vagy Balló István tanulmánya is⁹ csak Erdély legjobb könyvtáraiban lelhető meg. Sokakat éppen az riaszt vissza, hogy öles szakirodalm-felsorolásokat láthatnak egy-egy tanulmány végén. Mások hajlamosak azt hinni, hogy Imreh Istvánnak a székely falutörvényeket és rendtartásokat feldolgozó, rendkívül alapos és sokoldalú kötetei és tanulmányai,¹⁰ valamint Bónis György elemző műve után¹¹ már nem nagyon van kutatnivaló ebben a témában.

Persze nem lehetünk hálátlanok, és nem feledkezhetünk meg a 20–21. század fordulójának kísérleteiről. Tüdös S. Kinga például nemrégiben jelentette meg a háromszéki testamentumok jelentős gyűjteményét, és kísérelte meg a végakarát írásos megfogalmazásának itteni sajátosságait, történelmi változásait összegezni.¹² A hozománylevelek csíki és háromszéki sajátosságait,

¹ Szeretném megköszönni Boér Hunor kollégámnak, a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárosának, hogy segítségemre volt a székelység jogi forrásainak felkutatásában.

² Nagyajtai Cserei Farkas: *A magyar és székely asszonyok törvénye*. Kvár 1800.

³ Connert, Hans: *A székelyek alkotmányának története a XVI. és XVII. században*. Székelyudvarhely 1906 és Uő: *Die Rechte der Szekler vom Jahre 1562 bis 1691*. 1906.

⁴ Vargyasi Szolga János: *Az Erdélyi Nagy-Fejedelemségbéli szélbéli Katonák között, viszont ezek és Provincialisták között előforduló Perek, úgy a fekvő Székely Jóságok megbetsülése módja eránt állandóul, és részszerént ideiglen az 1825-dik esztendőben Julius 11-dik napján 5091. szám alatt Sinőrmértékül kiadott Császári Királyi Kegyelmes Válasz. Nagyvárad 1829, valamint Uő: *A' székely törvényből ötven kérdései és ezen kérdésre hol és micsoda esetekben lehet tett uttyán (via facti) törvényesen bänni? ötven feleletje*. Marosvásárhely 1838 és Uő: *A' székely törvényből ötven, az erdélyi magyar törvényből egy kérdésekre 102 feleletek*. Marosvásárhely 1844.*

⁵ Kilyéni Székely Mihály: *A' nemes székely nemzetnek constitutíójai, privilegiumai, és a' jóság leszállását tárgyazó némelly törvényes ítéletei, több hiteles leveles tárokból egybe-szedve*. Pest 1818.

⁶ Lötsey Spielenberg László: *A' nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven*. Marosvásárhely 1837.

⁷ *Törvényes dolgok*. 1818.

⁸ Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kvár 1942.

⁹ Balló István: *A székely örökség*. Hargitaváralja II(1937). 1. közlemény: 11–12. sz. 19–24; 2. közlemény: 13–15. sz. 11–17; 3. közlemény: 16–17. sz. 14–21.

¹⁰ Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Buk. 1973 és Uő: *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1983.

¹¹ Bónis György: *i. m.*

¹² Tüdös S. Kinga: *Erdélyi testamentumok. Hadviselő székelyek végrendeletei*. Háromszék 2003.

felépítését, megfogalmazásának szokáskörét is igyekeztek néhányan körbejárni, e kísérletek viszont nem próbálták a jelenséget történeti távlataiban elemezni.¹³ Egyed Ákos nemrégiben a fiúleányság intézményének 19. századi továbbélését szándékozta csíki példákon keresztül megragadni és elemezni.¹⁴

Visszatérve a mai elemzések kis számára, talán az a kérdés is felmerül, hogy ki hivatott ezt a nehéz munkát elvégezni. Jogászok-e vagy történészek, néprajzosok-e avagy antropológusok? A napjainkban megnövekedett interdiszciplináris kutatásoknak egyre több útvesztője merül fel: vajon megismerhető-e egyszerre egy vidék múltja, története, társadalma, jogtörténete és szokásvilága? És vajon melyik elemzési módszer a legcélravezetőbb e kulturális összefonódások feltárásában?

A leselkedő buktatók ellenére úgy érezzük, hogy a székelyföldi jogszokások rendszerét érdemes a néprajzosnak is kutatni. Napjaink társadalma, mentalitása jóformán érthetetlen a történeti gyökerek ismerete és megértése nélkül. A múltat kutató történeti néprajzos csak a saját, egyre nagyobb számban felmerülő kérdéseire és a leszűkült forrásanyagra támaszkodhat, és ezek alapján sokszor csupán szegényes észrevételek tehetők. E szegényes megfigyelések hiányában viszont továbbra is homályba borulhat jó néhány közelmúltbeli jelenség magyarázata, és levegőben fognak lógni az olyan témakörök, mint a székelyföldi parafernumlevelek, testamentumok kiosztásának szokásköre, férfiak és nők örökösödési szokásrendje, az árvák és özvegyek társadalmi státusa, és még hosszasan folytatható lenne e sor.

Max Weber beszélt először a *szubjektív jog* fogalmáról, ezt a *szokáserkölcssel*, a *konvencióval* és a *tételes joggal* állította párhuzamba.¹⁵ A néprajzost elsősorban a jogszokások, valamint a belsővé tett, interiorizálódott joggyakorlat érdekli, amely sok esetben automatizmussá válva megszabta és irányította az emberek életét. A székely kisember jogismerete nem volt nagyon alapos, ezért elsősorban a saját szokásai alapján értelmezett és gyakorolt egy-egy jelenséget. Ez a „szubjektív jog” tartalmazott ugyan bizonyos elemeket a tételes jogból, sok esetben azonban teljesen különböző volt az ország törvényeitől. A mindennapi életben a receptivitás alapszabályai szerint elfogadott vagy elutasított jogi színezetű szokáskomplexum dominált. A tételes jog csak azokban az esetekben uralkodott, amikor a társadalmon belül konfliktushelyzet alakult ki, vagyis ha perre került sor. A néprajzosnak a legfőbb dilemmái ott kezdődnek, hogy az írásbeliség elsősorban ezeket az *extrém eseteket* őrizte meg napjainkig, és a mindennapit a különleges torzító lencsésén át lehet csak – kisebb vagy nagyobb mértékben – megközelíteni.

A szubjektív jogot a leginkább azokon a területeken érdemes a néprajzosnak vizsgálni, ahol a tételes jog nem sok segítséget nyújtott a hajdani kisember számára. Ilyen területnek számít a székely örökösödési rend például. „A székely nemzet jogai, különösen az örökösülésről szólók – köztudat szerint –, inkább szokásokon, mint írott törvényeken alapulván, homályosabbak a magyar és szász nemzet jogainál” – írta 1844-es művének bevezetőjében Vargyasi Szolga Já-

¹³ Haszmann Pál–Kósa Szánthó Vilma: *Adalékok a XX. század eleji felső-háromszéki perefernum kérdéséhez*. Aluta VIII–IX., Sepsiszentgyörgy 1976–77; Mihálykó Éva: *Csikszentdomokosi hozománylevelek művelődéstörténeti értéke*. Szakdolgozat. Kvár 1999, valamint Gazda Andrea: *Tárgy és reprezentáció a barátosi hozománylevelekben*. = Keszeg Vilmos–Tötszegi Tekla (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára*. Kvár 2005.

¹⁴ Egyed Ákos: *Egy székely jobbágyasszony levele 1848-ból. Adalék a „székely örökség” szerepéhez a székelyek történelmében*. = *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2004. Társadalom- és Humán tudományok*. Csíkszereda 2004, 7–11.

¹⁵ Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Bp. 1992. 1/2. 7.

nos, a 19. század egyik legképzettebb székely jogtörténésze.¹⁶ Így tehát nem tekintjük véletlen választásnak, hogy a székely jogrend ezen területét tettük vizsgálatunk tárgyává.

E tanulmány mindenekelőtt arra keres választ, hogy a magyar örökösödési jogrend és a székely jogszokások sora milyen irányvonalakat szabott a lányok örökösödésének. Mi volt az, ami székelyföldi sajátosságnak számított, és milyen jogszokások nem tudtak itt gyökeret eresztetni?

E kutatásra fokozottan áll Banyó Péter észrevétele: „Ha az ember a középkori jogtörténet kérdéseinek tanulmányozására adja a fejét, fel kell készülnie arra, hogy rengeteg ellentmondásba, zavaros, mai szemmel nézve alig érthető érvelések és problémák garmadája fog ütközni. Köszönhető ez elsősorban a források nagyfokú hiányának; középkori törvényeink nagy része például csak töredékesen maradt fenn, és ezeket is gyakran különféle forrásokból kellett rekonstruálni. Hasonló a helyzet a szokásjog területén is: ennek első összefoglalása csak a 16. század elején történt meg, a korábbi időszakra vonatkozóan gyakran csak az oklevelekben előforduló szórványos és szintén igen töredékes említésekre hagyatkozhatunk. A források hiánya azonban csak az első probléma a középkori jogintézmények értelmezésénél. Legalább ugyanekkora nehézséget okoz az is, hogy a középkor jogfelfogása és így a jog működése is jelentősen eltért a modern jogfelfogástól. A szokásjog szerepe például meghatározó volt, a dekretális jog sokszor csak ennek kiegészítéséül szolgált. A szokásjog viszont, természetéből fakadóan, nem alkotott önálló, következetes rendszert, ezért amikor a mai jogtörténész mégis rendszerbe próbálja helyezni, és egy tételes jogon edzett logikát próbál rá alkalmazni, az eredmény igen gyakran zavarba ejtő.”¹⁷

E tanulmány elsősorban későbbi (17–19. századi) forrásokra koncentrálni, mivel ezt a periódust a magyar jogtörténeti kutatások sem igazán érintették, és a jelenségek néprajzi megfigyelése számára is e korszakban optimálisabbak a lehetőségek. A jogtörténészek a székely jog akkulturációjának tekintik ezt a periódust,¹⁸ amikor már egyre kevésbé érhető tetten a székely jellegzetesség. Azt hisszük, Banyó Péter észrevételeit nyugodtan továbbvihetjük elemzett korszakunkra is. Az említett periódust persze nem lehet összehasonlítani a 14–16. századdal, ennek ellenére a székely joggyakorlatban meghonosodott örökösödési szokások jelentős többsége a 16. században gyökerezett, így egy-egy 19. századi jelenség magyarázatára a korai törvényeket kell átbújni. További gond, hogy a bírósági döntések háttere sem mindig világos: bár a Decretumnak nevezett Werbőczy Tripartituma és a II. Rákóczi György idejében keletkezett Approbatae Constitutiók, valamint a Compilatae Constitutiók ekkorra már használt, sokat forgatott törvénykönyvekké váltak, mégsem volt teljesen egyértelmű, hogy a bíróság mikor hivatkozik a magyarországi és mikor a székelyföldi belső törvénykezésre. Ugyanakkor e periódusban már az is nyomon követhető, hogy sok esetben a bíróság is értetlenül állt az esetek előtt, és nem tudta értelmezni a több évszázados törvény vonatkozó cikkelyeit.

Végezetül le kell szögeznünk, hogy a székelyföldi örökösödési rend valahol a már emlegetett *szubjektív jog* kategóriájában értelmezhető csupán. A törvénykönyveket nem mindenki ismerte, csupán tucatnyi jogtudó ember, a nagytöbbség pedig a szokásokon, szóbeli jogközléseken át ismerkedhet meg azokkal az alaptörvényekkel, amelyek a földek örökösítésére vonatkoztak.¹⁹ Vagyis a kisember számára nem volt különbség dekretális jog és jogszokás közt.

¹⁶ Vargyasi Szolga János: *A' székely törvényből...* 1844. i. m. 3.

¹⁷ Banyó Péter: *Birtoköröklés és leánynegyed. Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére.* Szeged 2000. 3.

¹⁸ Kálnoky, Natalie: *Les Constitutions et Privileges de la Noble Nation Sicule. Acculturation et maintien d'un système coutumier dans la Transylvanie médiévale.* Párizsi Tudománygyetem, X. Nanterre, doktori disszertáció, 2002.

¹⁹ Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiája.* Bp. 1994. 28.

Számára a közösség által elfogadott vagy elutasított normák léteztek csupán, amelyekhez alkalmazkodnia kellett, amennyiben nem akart kiközösítetté válni.

Az örökölt és a szerzett birtok közti különbség

Az eddigi jogtörténeti szakirodalom élesen elkülönítette az örökölt birtokot, amelyet *székely örökség* névvel jelölt, valamint a *szerzett birtokot*, amely jogi szempontból teljesen más kategóriának számított. Az elemzők számos magyarázatot adtak az ún. *székely örökség* eredetére és státusára vonatkozóan. A legtöbb szerző egyetértett abban, hogy ez az ősi birtok az a földterület, amelyet az ősi letelepedési periódusban foglaltak maguknak a családok, és amely eszerint nemzedékről nemzedékre öröklődött ősökről leszármazottakra évszázadokon keresztül.

A *székely örökség* elnevezést elsősorban onnan származtatták, hogy a székely földbirtok még abban az esetben is a székelység tulajdonában maradt, amennyiben fiúágon kihalt egy család (magszakadás történt). Ez a székelyeknek jelentős kiváltsága volt, amely a faluközösségnek többletlehetőségeket biztosított, és amely egyúttal sokáig zártta tette a Székelyföldet az idegenek betelepedésével szemben. A magyarországi jogrendben például a magvaszakadt családok birtokát a király örökölte, és ezt saját belátása szerint adományozhatta híveinek, ismerőseinek vagy mindazoknak, akik bármilyen jellegű szolgálatot tettek a királynak vagy az országnak. Az örökség *székely* előtagja tehát azt jelölte a jogértők számára, hogy más törvények alapján kell ítélni felette, mint a magyarországi, a vármegyei vagy a nemesi birtokok esetében.

Székelyföldön a királyra háramlási jog csupán a hűtlenségi esetekben figyelhető meg, ott is csupán az 1562-es ún. *székely lázadás* következményeként. Amúgy korábban mind a Werbőczy Hármaskönyve, mind pedig az 1555-ös udvarhelyi végzések kiemelték, hogy a székelyek földbirtokát még hűtlenségi esetekben sincs joga a királynak elkobozni, az továbbra is a székely közösség birtokában marad. Ezért értelmezik a hűtlenségi esetekben alkalmazni kezdett királyra háramlási jogot úgy mint a székelység jogfosztásának első tragikus eseményét.

Az örökölt birtokot a hagyományos magyar jogrend szerint csupán fiúágon örökíthették tovább a családok. Ezt a jellegzetességet nem tekinthetjük kizárólag magyar sajátosságnak. Max Weber például úgy értelmezte, hogy az e típusú öröklési rendszer minden olyan társadalomnak jellemzője, amelynek alapfoglalkozása a katonáskodás. Ott tehát, ahol a földet valamilyen katonai szolgálat fejében nyerték a férfiak, mint például Spártában, a német államokban stb., a föld öröklése mindenhol fiúágon működött.²⁰ A weberi elv alapján tehát természetes, hogy a székelyek, akik szintén katonarendű társadalomban éltek, földjeiket csak olyanokra örökíthették, akik maguk is katonai szolgálatot tudtak teljesíteni.

A földek katonai alapokon nyugvó átörökítési szokása viszont egy másik szokásrenddel mutat szoros összefüggést, amely a teljes magyar társadalomnak sajátossága volt, és a magyar jogrend az *ősiség* terminussal jelölte meg. Az ősi örökség fiúági átszármaztatását a jogászok a nemzeti társadalmak alapismérveként értelmezik, és élesen elkülönítik a római jellegű örökösödési rendszertől.²¹

Vajon melyik magyarázatnak hihetünk tehát? A katonai vagy pedig a nemzeti jelleg befolyásolta a Székelyföldön az ősi földek fiúági átörökítését? Ha a forrásaink elemzésén keresztül kíséreljük meg e jelenség értelmezését, mindkét elv párhuzamos jelenlétét érzékelhetjük. Egyrészt a nemzeti jelleg nagyon erőteljesen ragaszkodott ahhoz, hogy egy-egy család földjei lehe-

²⁰ Weber, Max: *i. m.* 1/2. 75.

²¹ Bónis György: *Középkori jogunk elemei. Római jog – kánonjog – szokásjog.* Bp. 1972. 92.

tőleg ne cseréljenek gazdát. Gondoljunk csak arra, hogy a rokonságnak, nemzetségnek a földek elidegenítéskor elővásárlási joga volt, tehát eladni sem lehetett az ősi földet idegennek. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a Székelyföldön a lófőtség például nem csupán egy katonai rend, hanem egyben a birtokrész megnevezése is volt. Vagyis egy akkora parcella megjelölése, amelyről a katonarendű elő tudta állítani és fenn tudta tartani a hadi szolgálatra nélkülözhetetlen lovat. Tehát ebből az is világosan kitetszik, hogy a fiúág öröklési szokáskörében a katonai jelleg is domináns volt.

*Szerzett birtok*nak ezzel szemben azt a földet, épületet stb. tekintették, amelyet a család vásárolt valamikor az idők folyamán, vagy amelyet irtásokkal foglalt a kezdeti földbirtok mellé. Már Werbőczy Hármaskönyve és ezt követően számos jogtörténeti forrás²² kiemelte, hogy a lányok a szerzett birtokot örökölhették.

De vajon hogyan tarthatták nyilván több évszázadon keresztül, hogy melyik volt az ősi, ún. foglalásföld, és melyik a vásárolt vagy irtványföld egy írástudatlan vagy korlátozott írásképes-gű társadalomban? És vajon minden szerzett birtokot a lányok örökölték-e, vagy csak némelyiket? Mi történt akkor, ha nem volt fia egy apának, csak lánya? Abban az esetben sem örökölhették ősi birtokot a lány? Azt hiszem, mindannyiunkban ezek a kérdések merülnek fel, amennyiben az említett tételeken kissé gondolkodunk. Ezen kérdéskörök némelyike csak a gyakorlati példák felsorjázásából ismerhető meg.

A birtokok nyilvántartási rendje

Tekintettel arra, hogy a nyilvántartási módozatok a 16–17. században még nem alakultak ki (a birtokkönyvek vagy telekkönyvek jóval későbbi találmányok), így bizonyára a föld átörökítésének kezdeti módszere a szóbeli örökítés volt. Tudjuk, hogy az adásvételi szerződések megkötésekor nem csupán azért volt szükség a két tanú jelenlétére, hogy azok igazolhassák a csere folyamatát, hanem többek közt azért is, hogy a föld tulajdonlasi formájáról referálni tudjanak a jövőbeli tulajdonosnak. Egy 1484-es alvajdai parancsból látható, hogy amennyiben a földek átszármaztatásának rendjét a tulajdonosok nem tudták biztosan, az alvajda tanúvallatást rendelhetett el, és a falu népétől nyert információk alapján nyomozták ki, hogy egy-egy föld mindkét nemű örökösre átszármaztatható-e, vagy csupán az egyikre.²³ Az *ősi* kategóriába eső földet ugyanis a székely szokások szerint nem volt szabad eladni csak közvetlen rokonnak vagy falustársnak, idegen nem vásárolhatta meg azt. Az örökös nélküli ősi földeket vagy az első foglalás elve szerint a szomszédok használták tovább, vagy pedig visszaszállt a falu tulajdonába, és a nyílföldek sorsára jutott (vagyis kisorsolták).

A föld tulajdonlasi formáját általában a szomszédok ismerték a leginkább, ugyanakkor a székely társadalomban alapelv volt az is, hogy egy nemzetség birtokai lehetőleg egymás mellett legyenek. Bizonyára ezért alakulhatott ki a székely jogszokásokban a rokonság kihalta után a szomszédok elővásárlási vagy foglalási joga. Az újonnan irtott vagy pedig az elfoglalt föld egyaránt a *szerezmény* kategóriájába lépett az új tulajdonos számára.

Arról kevesebben beszélnek, hogy a szerzett (vásárolt, foglalt stb.) föld sem ment automatikusan a lányok birtokába, hanem az azt megnyerő fél bizonyos szintig szabadon dönthetett arról, hogy milyen ágon akarja földjeit maradékaira átörökíteni.

Kilyéni Székely Mihály összegyűjtött példáiból látható, hogy a megvásárolt földnél kötött adásvételi szerződés jogi formulája már eleve megszabta, hogy mindkét nem vagy pedig csu-

²² Nagyajtai Cserei Farkas: *i. m.* 32–33.

²³ Székely Oklevéltár (a későbbiekben SzOkI) I. 252.

pán az egyik részesüljön a szerzett jószágból. Amennyiben a vásárló fél úgy fogalmazott, hogy a földet *fiúról fiúra* vásárolta, ez már eleve azt jelezte a lányörökös számára, hogy – bár az illető föld a *szermény* kategóriába tartozik – szülei ennek örökléséből kizárták őt. Kilyéni Székely Mihály példájából az is kitetszik, hogy a 18. századtól kezdve a bírák értelmezése szerint a *maradványról maradványra* szövegrész azt jelezte az utódok számára, hogy a leányág is örökös lehet az illető földben.²⁴ Ha tehát a *fiúról fiúra, maradványról maradványra* formula szerepelt egy-egy adásvételi szerződésben, abból a lányok azt dekódolhatták, hogy fiútestvéreikkel egyenlő mértékben osztozkodnak, ha arról szülei testamentumban vagy osztálylevélben külön nem rendelkeznek.

Apor Péter levelezéséből látható, hogy a 18. századi írástudó értelmiség körében kialakulóban volt az a szokás, hogy a fiúág és leányág által örökölhető földekről listát készítettek, kizárva a fölösleges civódásokat.²⁵

Apor Péter listájából és a Kilyéni Székely Mihály által összegyűjtött szerződésekből kitetszik, hogy a szerzett földek örökösítési szokásai némileg a szerző féltől, némileg pedig a családtól vagy éppen a faluközösségtől függtek. Kilyéni Székely Mihály példái szerint csupán addig tekintették szerzeményeknek ezeket, ameddig legalább egyszer *osztály alá* nem vitték őket, vagyis ameddig meg nem osztottak törvény előtt fölötté. A már osztályon átment javak a jogi formula szerint a *Székely Haereditáshoz ragadtak*, vagyis azt követően már örökös birtoknak tekintették őket, amelyeket csak a fiúk örökölhettek.²⁶ Azt a birtokot, amelyet hivatalos felosztás nélkül, egy darabban örökölt valamelyik fél, ugyanezen könyv idézett peresetei szerint körülbelül 100 esztendeig tekintették szerzeménynek. A feldobolyi Bőjte Kata ellen indított 1816-os perből kitűnik, hogy a lány által birtokolt földek a bírói megítélés szerint jogtalanul mentek ennek a kezére, mivel „az örökös vásárok és *századot felyül muló birtok* által már ezek is a több Bőjte *Haereditáshoz ragadtak*”, vagyis ezt a birtokot már csak fiú örökölhette.²⁷

A fent idézett perszöveg egy olyan újabb jogi terminust tartalmaz, amely a székelyföldi földbirtok öröklési rendjében további kutatásokat igényel. Mégpedig az *örökös vásár* terminusát. Bizonyára ez a fogalom azt a szerzett földbirtokot jelölte, amelyet eredetileg is a fiúágnak szántak, és amellyel a nemzetség vagyonát akarták gyarapítani. Úgy tűnik, az apa csak abban az esetben szabhatta meg, hogy a szerzett birtok csak fiúágnak illesse, amennyiben öneki már volt saját székely öröksége. Idézzük az erre vonatkozó példát: „igaz ugyan, hogy a Székely örökséget bíró Székelyek, a midőn Fiuról Fiura szereznek, az a Haereditáshoz accrescál, de ellenben itt, a hol az 1-ső kérdésben fel vett Principium szerént Szabo Ferentznek az Alperesi meg esmerés szerént is Siculico Jure birt Haereditassa nem volt, ahoz a Szerzemény nem is ragadhatott; következőleg itten a szerzemény a Decretalis Törvény dispositioja alá recidálván, a Decr. I. R. 17. T. szerént az atyai és anyai pénzelt idegenektől vett Jók mind két ágot illetvén, azokban osztályos részét a Felperes Leányoknak az Alperes Fiú el nem tagadhattya.”²⁸

Ezzel szemben Apor Péter listájából és más konkrét esetekből az tűnik ki, hogy az *örökös*, vagyis a *haereditáshoz ragadt* birtokok örökítési rendje és megítélése szintén a család kezében volt. A 18–19. században kialakulóban volt egy olyan szokás, hogy az apák a lánygyermekeiről is gondoskodni akartak, és így az örökös birtokokat is próbálták differenciáltan kezelni.

²⁴ Ennek a formulának a pontos értelmezését viszont már ebben a periódusban bizonytalanság övezte. Egyes bírák úgy érezték, hogy a *maradványról maradványra* formula jelezhetett csak fiúági öröklési rendet is. Lásd Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 200, valamint 249.

²⁵ Szádeczky Lajos: *Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752)*. Bp. 1903. 403.

²⁶ Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 236.

²⁷ Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 249.

²⁸ Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 253.

Apor Péter leveleiből például kitetszik, hogy az *örökös* között is kiemelten kezelték azt, amelyet *női ágon* örökölt a család. Bár semmilyen törvény nem szabályozta azt, hogy a nőktől jött birtokokat csupán a lányoknak adhatja a család, már a 18. században kialakulóban volt, hogy ezeket hosszabb időn keresztül *szerzeményként* kezeljék, és a lányoknak juttassák. Apor Péter az *örökös jószágok* között külön listára vezette a nyujtói, kövesdi és galaci jószágokat, amelyeket nagyanyjától, Apor Lázárné Imets Judittól örökölt. Ugyanezen kategóriába kerültek a csíki jószágok, amelyek Apor Andrásné Lázár Borbáráról szálltak a családra. Annak ellenére, hogy ezeken a jószágokon már megosztottak az örökösök, Apor (aki királybíróként ismerhette a törvényeket) úgy ítélte, hogy „ma is az leányomnak, Apor Annának igaz successioja vagyon benne”.²⁹

Egy 1842-es osztálylevélben például Torda – tehát székelyföldi – megyében örökségen osztozott Fodor Elek, Fodor Eszter és Fodor Terézia. Az osztozkodás alapját a „tisztelet szülejeikről reájok szállott, fiat-leányt egyaránt illető ős örökös fekvő jószágok” képezték.³⁰ Az említett két eset azt bizonyítja, hogy az ősi haereditáshoz ragadt birtokokat jogilag inkább a fiak kezébe kellett volna juttatni – hiszen a korábban már említett esetben erről így döntött a bíróság –, mégis a különböző székely övezetek szokásjoga úgy értelmezte, hogy a *fiúról fiúra, lányról lányra* szerzett birtokok, akár a haereditáshoz ragadtak, akár nem, akár túljutottak már az osztályon, akár nem, mindenkor fiat és lányt egyaránt illetnek. Avagy – az Apor Péter esetére visszatérve – a nőktől nyert birtokokat inkább a nők kezébe juttatták.

A család fiúágon örököltette az okleveleket, adásvételi szerződéseket is. Ez nem csupán azzal magyarázható, hogy a fiúk értettek az írás és olvasás művészetéhez, hanem azzal is, hogy a legtöbbször ők képviselték a családot a törvény előtt. Egy zömében férficentrikus világrendben az asszony ritka esetben kereste igazát a törvény előtt, és amennyiben támadtak valami miatt, akkor is legtöbbször férje, apja, fiútestvére vagy fia vállalta a védelmét vagy jogi képviselést. A jogászok véleménye eltért abban is, hogy a nő a föld státusa bizonyítása céljából kényszerítheti-e a fiúágot az arra vonatkozó oklevelek felmutatására. Vargyasi Szolga János például úgy értelmezte, hogy a lányok csak abban az esetben követelhetik a föld papírjainak előadását, amennyiben teljesen biztosak abban, hogy azt a leányág is örökölheti. Egyébiránt az ő véleménye az volt, hogy a székely jogrend a fiúági öröklést favorizálja, ezért a fiak megtagadhatják az oklevelek kiszolgáltatását.³¹

Törvény és szokás dichotómiája több peresetből kitetszik. A szokás azt diktálta, hogy a földek – legyenek akár örökös birtokok, akár szerzemények – inkább a fiú örökösöket illetik, míg az ingó javak inkább a lányok kezébe menjenek. Ezért a szülők számára természetes eljárás volt, hogy a szerzett birtok származtatási rendjében is elsősorban a fiúági öröklést favorizálják. A lányok többsége úgyszintén természetes állapotnak érezte azt, hogy a család jelentős földbirtokai ellenére ő maga csupán ruhaneműt, ágyneműt, esetleg – bortermő vidékeken – szőlőt örökölhét.

Kiházasítás és leánynegyed

Míg a korai székely jogrendben a fiúági öröklést a katonai szolgálatokkal és a nemzetségi jelleggel magyarázták, addig a lányok osztályból való kimaradását azzal indokolták, hogy őket a birtokból kiházasítják. Nagyajtai Cserei Farkas a székely és magyar asszonyok jogairól szóló

²⁹ Szádeczky Lajos: *i. m.* I. 403.

³⁰ Osztálylevél 1842-ből, Kósa Szánthó Vilma gyűjtésében és átírásában. Ezúton köszönöm meg Kósa Szánthó Vilmanak a segítségét.

³¹ Vargyasi Szolga János: *i. m.* 21.

összefoglalójában már kihangsúlyozta, hogy az apák kötelesek a birtokból leányaikat kiházásítani, és számukra parafernumot biztosítani. Cserei összefoglalójából kitetszik, hogy a parafernum, vagyis kelengye ingó jókból (elsősorban ruhákból, bútorokból és ékszerekből) állt még a 18. század utolsó esztendejében is.

Az udvarhelyi 1555-ös törvény említést tett arról, hogy a kiházásítás a székek belső törvényei és szokásai szerint történt. Mivel ezt sok minden befolyásolhatta, nem maradtak írásos jelek arról, hogy mekkora volt a kelengye megszabott mértéke. Vargyasi Szolga János viszont úgy vélte a 19. század közepén, hogy a lányokkal adott ingó javak összege „az erdélyi nagyok között az, hogy egy leálynak 10 000 forint árú ingó jót számítanak férjhez menetelkor”.³²

Tagányi Károly a magyar jogszokásokat számba vevő első alapos összefoglalójában rámutatott arra, hogy magyarságszerte a lányért fizetett foglalópénz általában a vérdíjjal egyezett meg,³³ a kelengye mértéke pedig más népek példái szerint szoros összefüggésben állt a foglalópénzzel. A románoknál például a vőlegény által adott ajándéknak az ígért kelengye 1/3-át kellett kitennie.³⁴ Természetesen, a különböző népek kiházásítási szokásai közt eltérések is kialakulhattak. De arra vonatkozóan biztos adataink vannak, hogy a székelyeknél a nemesek vérdíja 24 forint volt.³⁵ Úgyszintén az is bizonyított, hogy a Székelyföldön a jegyruha árát az 1555-ös udvarhelyi artikulusokban 24 forintban állapították meg a nemesek közt.³⁶ Cserei Farkas az asszonyok számára írt összefoglalójában a kiházásítási összeg mértékéről a következőképpen vélekedett: „Panaszolkodni szoktak gyakorta a Léányok férjhez-menetelek után, hogy őket illendőképpen és tisztességesen ki-nem ruházták [...] Hogy azért Parafernomba se a Léányok annál, ami igazságos, többet ne kívánnyanak, se a ki-házásító Atyafiak meg-ne vonnyák, a mivel tartoznak, azt mondom: Ha maga az Atya életében adta férjhez az ő Léányát, s kevesebbet érő Nász-Ruhát nem adott annak, mint a mennyit az ő Díjja tett volna, azzal megelégedhetik, és az után többet a fiakon nem kereshet.”³⁷

Német példákban az is kitetszik, ott meghatározták azt, hogy egy leány kiházásítása egyenes arányban állott a birtok nagyságával: a föld egyesztendei jövedelmének minimum egyharmadát kellett a leálynak kelengyéül kiosztani.

Szilágyi Miklós, aki a magyarországi Békés megyében vizsgálta a leányág öröklési rendjét, megállapította, hogy a *kiházásítás* nem pusztán a hozományt foglalta magában. Beleértették ebbe az összegbe a konkrét lakodalom összes költségét is. Míg az eszem-iszom anyagi költségei Békés megyében a házasságra lépő felek szüleit közösen terheltek,³⁸ vidékünkön mindedig nem került elő semmilyen adat arra vonatkozóan, hogy az elemzett periódusban ki fizette a lakodalmat. Viszont abból következtetve, hogy a különböző helységekből származó fiatalok esetében a lány papja eskette össze a párt, és a lány falujában került sor a szertartásra is, arra következtethetünk, hogy bizonyára a násznép étkeztetésének költségei is nagyobbrészt a menyasszony szüleit terheltek. Ez az összeg viszont nem lehetett elhanyagolható. Apor Péter például azt a feladatot hagyta fiaira, hogy az *örökös*ből másfél ezer forint értékű gabonát adjanak el a húguk kiházásítására.³⁹ Szentannai Lázár János a végrendeletében szintén meghagyja fiainak,

³² Vargyasi Szolga János: *i. m.* 20.

³³ Tagányi Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. Ethnographia XXVIII(1917). 2. közlemény, 204.

³⁴ Ghițulescu, Constanța: *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în țara Românească a secolului al XVIII-lea*. Buc. 2004.

³⁵ Bónis György: *i. m.* 24.

³⁶ Lötsey Spielemberg László: *i. m.* 27.

³⁷ Nagyajtai Cserei Farkas: *i. m.* 140.

³⁸ Szilágyi Miklós: *A házasság és a leányági öröklés szokásjogi szabályozása Békés megyében*. = Novák László–Ujváry Zoltán (szerk.): *Lakodalom*. Debrecen 1983. 89–99. Az itt idézett rész 90–92.

³⁹ Szádeczky Lajos: *i. m.* I. 366.

hogy hűgukat a gyergyói és szentannai házakhoz tartozó jószágról adják férjhez.⁴⁰ Bónis megfogalmazása szerint is „a kiházásítás nem lehetett szerény összeg, illetve sokszor arányban állt a fiúnak maradt székely örökséggel”.⁴¹

A magyarországi jogrendben, ahol a fiúsítás csak ritka esetekben vált megvalósíthatóvá, szokás volt, hogy a férjhez menés előtt a leányoknak *leánynegyed* adtak. Ez azt jelentette, hogy az ősi birtok egynegyedét a lányok maguknak követelhatték. Banyó Péter elemzéséből látható, hogy ezt a birtokrészt csak elég ritka esetben adták ki földben, inkább készpénzben fizették ki.⁴² A leánynegyed kiosztását először az Aranybulla szabályozta, és a 13–15. században az alkalmazása általános volt.

Bár Nagyajtai Cserei Farkas már kihangsúlyozta, hogy a leánynegyed kiosztása a Székelyföldön nem volt szokásban,⁴³ a *Székely Oklevéltár* adatai szerint néha itt is kiosztották a lányoknak a leánynegyedét. Pontosán nem tudjuk, hogy ez csak kivételes cselekedet volt-e, ugyanis mindössze egyetlen esetben emlékeznek meg e térségben a leánynegyed kiadásáról.

Tekintettel arra, hogy a Székelyföldön az apának vagy fiútestvérnek volt kizárólagos kötelessége a leány kiházásítása, ebből a szemszögből nézve teljesen természetes reakció volt a birtok visszatartása. Ritka esetekben viszont arra is van adatunk, hogy ha a fiúk nem vállalták a kiházásítási költségeket, akkor megosztottak hűgukkal az ősi földön. Ilyen esetről tudunk például 1789-ből Nagyajtáról, amikor Veres Dániel és Mózes, miután két hűgukat kiházásították, harmadik lánytestvérüknek, Máriának 400 forint végkielégítést adtak, és ezenfelül „pro capillari intertentione” bizonyos szántó- és kaszálóhelyeket szakítottak neki az *örökös*ből. A lány ezen örökség fejében nem tarthatott jogot arra, hogy testvéreitől követelje a parafernumot és az esküvői költségekhez való hozzájárulást.⁴⁴ Ezen osztályok alkalmával elméletileg a leánynak ugyanakkora összeget kellett volna kapnia, mint a fiútestvéreinek, ebből szereztve meg a saját hozományát és teremtve elő az esküvője költségeit. Bónis György úgy véli, hogy valószínűleg a birtokok egyenlő megosztása lehetett a székely jogrend korai formája, és ezt válthatta fel a két nem szerint elkülönülő adományrend.⁴⁵ Véleményét valamelyest cáfolni látszik az, hogy csaknem valamennyi archaikus társadalomban a fiúk a földeket, a lányok pedig csak ingóságokat örököltek. A magyarság kulturális fejlődése nem volt annyira egyedülálló, hogy minálunk teljesen másként alakuljon ez az öröklési rend.

A fiúleány öröklési rendje

A székely jogrendben általánosan elfogadott elv volt, hogy amennyiben egy apának nem maradt fia, csupán lánya(i), kényszerhelyzetként a vagyont a lány(ok) örökölhette(ék). A magyarországi jogrenddel ellentétben a Székelyföldön nem volt szükség ehhez királyi jóváhagyásra. Annak ellenére, hogy fiúörökös hiányában a birtok lányra örökítése a Székelyföldön nem ütközött semmilyen akadályba, mégis (főleg Udvarhelyszéken) a vót is hivatalosan „bevallották” a jószágba.⁴⁶ Ez bizonyos szempontból az örökbefogadással volt egyenértékű és így rokoniható a magyarországi hasonló esetekkel.

⁴⁰ SzOkI 1876. 84.

⁴¹ Bónis György: *i. m.* 82.

⁴² Banyó Péter: *i. m.* 3.

⁴³ Nagyajtai Cserei Farkas: *i. m.* 102.

⁴⁴ Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 216–217.

⁴⁵ Bónis György: *i. m.* 75–82.

⁴⁶ A vó birtokba való bevallásáról több esetet ismertünk, elsősorban az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (a továbbiakban EMSzT) adataiból. Lásd I. kötet (Buk. 1975) 745; uo. 765; uo. 868.

A fiúleányok (vagy latin megnevezéssel praefecták) tehát nem csupán a szerzett, hanem az ősi földet is örökölték. Ez az örökítési rend már a legkorábbi okleveleinkben is fellelhető. Bónis György például számos példával támasztja alá azt, hogy a fiúleányság intézménye már a legelső jogi színezetű iratokban megjelent. Komolyabb szabályozása mégis csupán az 1555-ös ún. udvarhelyi artikulusokban történt meg. Hogy visszatérjünk Bónis ezúttal helytálló véleményéhez, „1555-ben csak a fennálló és zavartalanul érvényesülő jogot foglalta össze az udvarhelyi gyülekezet”.⁴⁷ Ezekben kimondták: „20. Valamelly Embernek Fia, Leánya vagyon, az örökség a Fiaé illeti, de úgy, hogy a Fiú a Leányt ki ki a maga Székének Törvényne szerént kiházasítsa. 21. Ha két Férjfiú egy Ember gyermeke, egyiknek Fia, a másíknak leánya vagyon, a Leány olyan örökös az Attya örökségében, mint a Fiú. 22. Valamelly Embernek két Leánya vagyon, Fia nintsen, Attyokrol maradott örökségek egyaránt illeti őket: de úgy, hogy a kisebbik választhasson a lakó helyben, de úgy, hogy a másíknak hozzája hasonló légyen, egyaránt örökösödhessenek benne, ha pedig a kisebbik a nagyobbíknak hasonlót nem adhatna, tehát az örökség két felé osztassék. 23. Valamelly Embernek két Leánya vagyon, egyik Leányának fia, a másíknak Leánya vagyon, a leány is olyan örökös az Attya Jóságában, mint a Fiú; de ha a Leánynek Fia és leánya lészen, a Fiú a Leányt kiházasította belőlle.”⁴⁸

Az udvarhelyi artikulusok tehát a meggyökeresedett székely szokásjog rögzített változatainak tekinthetők. Érdekességképpen kiemelnénk, hogy évszázadokkal később, néhol még a 20. század elején is ennek az elvnek az alapján örökölték a leányok. Az öröklési peresetekben viszont sohasem említik a bírák konkrétan az udvarhelyi artikulusokat a döntés alapjaként, hanem a székelyek „ősi szokása” szerint ítélik meg így. Ez a tény azt bizonyítja, hogy ha volt is e szokásoknak törvényes vagy rendeletek által szabályozott alapja, a korai jogrend annyira fejet hajtott a szokás hatalma előtt, hogy a bíróság sohasem kereste ezek eredetét.

A jogtörténetek nem sokszor emlékeznek meg arról, hogy az 1562-es székely lázadást követően a ius regium nem pusztán a lázadók birtokaira terjedt ki, hanem a fiúleányok jogait is megtépázta. Balló István hívta fel erre először és tudunkkal utoljára a figyelmet. Még Bethlen Gábor korában is az uralkodó beleszólhathott és sok esetben bele is szólt az öröklés leányok számára is előnyös rendelkezésébe. Balló két esetet is idéz, amelyek szerint a fejedelem idegeneknek, barátainak, híveinek adományozta a Székelyföldön is a fiúágon magvaszakadt székelyek birtokát: Báthori Zsigmond 1595-ben, Bethlen Gábor pedig 1628-ban fosztott meg egy-egy székelyföldi fiúleányt birtokaitól. Az uralkodók ilyen jellegű beavatkozásai viszont nem tartottak hosszú ideig, csupán 1636-ig. Ekkor ugyanis I. Rákóczi György szamosújvári rendeletével véglegesen eltörölte a magvaszakadt székelyek birtokainak lefoglalását. Ezt követően a fiúleányok öröklési rendje visszaállt abba a gyakorlatba, amelyet az udvarhelyi döntésekből is láthattunk.⁴⁹

Bónis György tanulmánykötetében kiemelte, hogy a fiúleány a családnak olyannyira teljes jogú örököse lett, hogy a családnevet ő vitte tovább. Vagyis abban az esetben, ha a család az asszonyon keresztül nyert valamilyen birtokot, a férjét is az asszony családnevén szólították, és a gyermekek sem az apjuk, hanem az anyjuk családnevét vették föl. Valószínűnek tartjuk, hogy ez az eljárás nem volt teljesen általános a Székelyföldön, és talán csak a korai előfordulási esetekben gyakorolhatták. Bónis is egyetlen esetet tud ennek igazolására felhozni: hogy Apor Ilo-

⁴⁷ Bónis György: *i. m.* 83.

⁴⁸ Lötsey Spielemberg László: *i. m.* 19–20, újraközölve a Székely Oklevéltárban, valamint Bónis György: *i. m.*; Tüdös S. Kinga: *i. m.* stb.

⁴⁹ Balló István: *i. m.* II. 14–16, valamint III. 16.

na fiúleány törvényes gyermekeit Apor István, László és Mihálynak hívták.⁵⁰ Egyesek úgy vélik, hogy a szentkirályi Bors család esetében is hasonló névadási szokás valósult meg.⁵¹

1818-ban egy fiúleány esetében már világosan látszik, hogy a gyermekek az apa nevét vették: az almási provincialista Biró János a katona Szabó familiából vett feleségül egy fiúleányt, gyermekeik neve Biró György, Biró Tamás, Biró Mihály és Biró László.⁵²

Udvarhelyszéki példák tömkelegéből úgy véljük, hogy a fiúleány nevének továbbvívése talán csak azokban az esetekben érvényesülhetett, amikor a férj jóval alacsonyabb rendű volt. Ezzel a szokással párhuzamosan viszont egy másik eljárás is elterjedt: a vej birtokba való *bevallásának* szokásköre. Tagányi Károly a magyar jogszokásokról írt összefoglalójában úgy vélte, hogy ez a szokásrend arra a kezdetleges családi szervezetre utal, amelyben a nőt még nem vásárolták meg, hanem a férj felesége családjához költözve, egy darabig szolgált nekik a lány kezének elnyerése céljából.⁵³ Hogyan valósult meg a vő birtokba való bevallásának szokásköre a Székelyföldön? Idézzünk néhány példát rá. Benkő István például ezt mondta 1606-ban: „En Nagj Ferenczet ugj fodadom (!) es uallo(m) be az en Jozago(m)ban, hogj, az en leaniomual, Jlonauual engemet holtomig Etelet es Itatal Ruhazatall el Tarczjanak, mert ennekem ennel töb gjermekeim ninc az uilagon, erre nez az en oroksege(m) Jozago(m) ez az uer az gjwker benne, holto(m) utanis rayok marad ne(m) masra.”⁵⁴ 1625-ben ugyancsak Udvarhelyszéken ilyen vallomást tesz egy befogadott vej: „Engemet az J hazához fogadott volt leanyara Kovaczy Katara es minde(n) Jouajba bele vallott es fogadott volt, mely neke(m) igirt Leanyat enneke(m) meges ada annak modgia szerent, a menyegzeo utan enis Vgy Viseltem az ott valo mind kwlseő es belseő gondot az en tehetségem szerent a mint illien szegeny legeny ertekem szerent fogiatkozas nekwl.”⁵⁵

A vej birtokba való bevallásának későbbi eseteiről nincsenek információink, megtörténhetik, hogy ezt a módszert is inkább a korai jogrendben gyakorolták.

A fiúleányok örökösödési rendjében a 17. századtól kezdve jelent meg az a kitétel, hogy a katonabirtokot a fiúleány nem vihette át a jobbágyházasságba. Erről már az *Approbatatae Constitutiók* rendelkeztek: ha a katonarészen való fiúleány jobbágyhoz ment férjhez, abban az esetben a neki ítélt birtokot fel kellett becsültetni, az árával a fiúleányt meg kellett kínálni, és a birtokot ebben az esetben a katonarangon lévő oldalági fiúk kapták kezükhöz a pénz lefizetése ellenében. Ezt a törvényt a székely határőrség szabályzatai átvették.

Egy 1818-as kézdialmási eset azt sejteti, hogy a háromszéki szokásjog szemet hunyt ezen rendelkezés fölött: Biró János, bár colonus volt, felesége fiúleányi birtokait kezében tarthatta. Csupán a házaspár colonus gyermekeinek felelősségre vonását ajánlotta a katonai parancsnokság.⁵⁶ Nemrégiben Egyed Ákos is elemzett egy ilyen csiki esetet 1848-ból.⁵⁷ E feltárt két esetből azt sejthetjük, hogy a törvény igazi alkalmazása a 19. század elejétől kezdődően lépett hatályba. Ezekből a törvénytörvényes ügyekből jól látható, hogyan próbált az osztrák katonai hatalom egyre drasztikusabban beleszólni és fellépni az egységesen katonai jellegűnek vélt birtokok egyben tartása és katonakézben tartása céljából.

⁵⁰ Bónis György: *i. m.* 88.

⁵¹ Szócs János csíkszeredai történész ezen segítségét ezúton köszönöm meg.

⁵² Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 29. Kézdizségi iratok, 203, X/3.

⁵³ Tagányi Károly: *i. m.* 217–218.

⁵⁴ EMSzT. I. 1975. 667.

⁵⁵ EMSzT. I. 1975. 745.

⁵⁶ Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 29. Kézdizségi iratok, Nr. 203, X/3.

⁵⁷ Egyed Ákos: *i. m.*

Tekintettel arra, hogy a birtokhoz egyben bizonyos tisztségek is tartoztak, a fiúleánynak ettől kezdődően nem csupán a birtok megművelésével kellett foglalatzkodnia. Tudomásunk van arról is, hogy például a fiúleánynak a katonabirtokról maga helyett katonát kellett kiállítania. Ez a legtöbb esetben éppen a férje volt. Talán azért tiltották a birtok jobbágykézre fogását, mivel a jobbágy férj nem tudta a birtokkal járó katonai kötelezettségeit teljesíteni.

Amint az 1555-ös udvarhelyi artikulusokban láttuk, amennyiben a fiúleánynak fia(i) és leánya(i) születtek, az apjától nyert örökös birtokait a fia(i)nak kellett juttatnia. Úgy tűnik, ez a rendelkezés fokozatosan ellentétbe került a változó székely jogszokásokkal. A 18. századtól kezdődően ugyanis több olyan esetet ismerünk, hogy a fiúleány vagyonát egyenlő mértékben osztották szét gyermekei közt, attól függetlenül, hogy fiúk vagy lányok voltak. De arra is van példa, hogy csupán a lányok örökölték ezt mint anyától származó, tehát női ágon érkezett földbirtokot.

Az 1818-as, már bizonyos szempontokból elemzett almási praefecta esetében például a fiúleányi birtok egyenlő mértékben oszlott fel a 8 gyermek (6 fiú és 2 lány) közt.⁵⁸ 1816-ban a feldobolyi Bodola Györgyné Bójte Kata szintén fiúleány volt, katonai rangú örökös jószágai pedig 2 fiúra és egy leányára szálltak.⁵⁹ Érdekeséggéppen megemlíteném, hogy míg az 1816-os esetben a fiúk, felfedezve „megkárosításukat”, a törvényszék előtt keresték igazukat, addig az 1818-as almási esetben a lányok birtokhoz való jogát a katonaság meg sem kérdőjelezi, mivel ők maguk katonához mentek férjhez. Ebben az esetben éppen a fiútestvérek földhöz való jogát teszik kérdésessé, tekintettel arra, hogy ők colonusok.

Az idézett esetekből látható, hogy a fiúleányok öröklési rendje a katonai szolgálat teljesítésétől függött. Ha a fiúleány olyan férjet választott magának, aki katonai szolgálatot teljesíthetett, vihette magával a birtokot. Ha leányai katonához mentek férjhez, nem sokat vitatták a birtokhoz való viszonyukat, még a katonaság is szemet hunyt a kis „törvénytelenység” felett.

Összegzés

Amint a fenti elemzésből kitetszik, a székelyföldi birtokokhoz ragadó legfontosabb kulcs-terminusok a következők voltak: ösiség, katonaság, szerzemény, fiúági és leányági örökség.

A föld mint nemzetségi és katonai jussal járó anyagi java a székelységnek elsősorban fiúágon öröklődött, mivel a fiú vitte tovább a nemzetség nevét, és a katonai szolgálatokat is ő teljesítette.

A lány csak szigorúan meghatározott esetekben örökölhette a birtokot: amennyiben szülei szerzeménye volt a föld, vagy amennyiben a szűkebb családnak nem volt egyenes ágon fiúörököse.

A leányok korlátozott öröklési jogát azzal magyarázta a székely jogrend, hogy a leány más nemzetséget fog férjhezmenetele nyomán szolgálni, másrészt pedig ő az elsődleges örököse az ingóságoknak, és a férfiágon öröklődő birtokból kiházasították őt.

Ez az általános, a Székelyföldet jellemző birtoklási rend a szokásjog helyi variánsait tartalmazta. A 18. századtól, némileg a székely jogrend akkulturációjának köszönhetően, a lányok öröklése szempontjából pozitív változásoknak lehetünk a tanúi: a szülők, a válások fokozatos térhódításából adódóan, lánygyermekükre is gondoskodni akartak. Tekintettel arra, hogy a lány a válást követően jóformán csak a saját tulajdonából élhetett, és sokszor még gyermekeit is a saját birtokából kellett nevelnie, ezért egyre gyakoribbá vált az, hogy a szülők az ösi, fiú-

⁵⁸ Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 29. Kézdiszéki iratok, Nr. 203, X/3.

⁵⁹ Kilyéni Székely Mihály: *i. m.* 249.

ágon örökölhető birtokból is juttattak leányaiknak. Ez együtt járt a leányok társadalmi státusának fokozatos emelkedésével.

A szakirodalom által közzétett jogesetekből és a levéltári dokumentumokból az derül ki, hogy a lányok birtokban való részesítése erkölcsi megalapozottságú volt: csupán az a leány részesülhetett az *örökös birtok*ból, aki engedelmes, szerető gyermeke volt szüleinek, vagy szófogadó húga-nénje fiútestvérének. Apor Péter például testamentumában két örökösödési variációt fogalmazott meg Anna lánya számára: ha a szülők által kiszemelt igaz katolikus hitű ifjút választja magának a lány, több birtokot kap. Ha pedig „hitetlen” reformátushoz megy férjhez, kevesebb öröklésben lesz része.⁶⁰ Erkölcsi alapokra vezethető vissza a leányanyák örökségből való teljes kizárása is: mivel ők nem várták be a becsületes kiházítás idejét, a szülők és testvérek emberségességén múlt, hogy az ingó javakból részesítették őket, vagy teljesen kizárták az örökösödés minden formájából.

Az örökösödési rend fokozatos belső átalakulása kicsidenként megteremtette az alapot a mindkét nemű gyermekek egyenlő örökösödéséhez. Így megállapítható, hogy a szokásjog elől járt, és mintákat formált a tételes jog számára.

Az ősi alapokon nyugvó székely örökösödési rend, férficentrikussága ellenére, sokkal emberségesebb, igazságosabb volt, mint a korabeli vármegyék öröklési szokásrendje. Így kedvezőbb alapokat teremtett a női emancipációs mozgalmaknak, mint a magyarországi jogrend.

Reméljük, a közeljövő forrásfeltárásai lehetővé teszik, hogy alaposabban és több forrásra alapozva ismerhessük meg ezen örökösödési rendszer finom változásait. Az eddig feltárt nyomtatott és kéziratos források csak óvatos észrevételeket tettek lehetővé.

⁶⁰ Szádeczky Lajos: *i. m.* 384.